

Nachtvlinderestafette 2013

Tussen wad en Vaals

Een stoffige, zwarte en volgeladen Toyota stopt voor Natuurkampeerterein Harskamperdennen. Eruit komt een hol-ogige bioloog, grijze haren recht overeind. Hij loopt naar de receptie en een lach trekt over zijn gezicht "Goedemiddag, hier is de tweeënveertigste aflevering van de Nachtvlinderestafette 2013!"

Tekst: Kees Boele
Natuurpresentaties

Dat nachtvlinders volop in de belangstelling staan, weten we al langer. Nationale nachtvlindernachten worden al jaren goed bezocht en een bericht over een opgezet vlinderlaken kan leiden tot een ongekende toeloop. In 2012 lanceerden de Stichting Natuurkampeertereinen en De Vlinderstichting daarom met veel vertrouwen de Nachtvlinderestafette. In het novemnummer van Vlinders 2012 heeft u er alles

over kunnen lezen. Zestien locaties deden mee en ruim zeshonderd gasten werden ontvangen bij een korte presentatie en daarna rond het verlichte laken. Voldoende reden om deze activiteit ook in 2013 aan te bieden aan beheerders van natuurkampeertereinen.

Nachtvlinderestafette 2013

Met steun van het Prins Bernhard Cultuurfonds, de Uyttenboogaart-Eliassen Stichting en bijdragen van zowel de Stichting Natuurkampeertereinen als De Vlinderstichting werd het mogelijk om een stevige financiële basis te leggen onder de Nachtvlinderestafette 2013. Maar zelfs in de meest optimistische verwachtingen had niemand kunnen vermoeden dat 39 beheerders zich zouden aanmelden in plaats van de verwachte 16 tot 25. Elk met een eigen natuurkampeerterein op de mooiste locaties in het land. Uiteindelijk lukte het niet om in alle provincies deelnemers te werven - Noord-Holland en Zeeland deden niet mee - maar dat werd ruimschoots gecompenseerd doordat drie locaties besloten om de Nachtvlinderestafette twee keer uit te nodigen. Tussen 29 april en 13 augustus zijn in totaal 42 nachtvlindernachten aangeboden waarvan meer dan 30 aaneengeschakeld tot één lange reeks in de zomermaanden. Uitvoering was opnieuw in handen van Natuurpresentaties in Haren. Dat het een slopende opgave zou worden voor mij als presentator was vanaf het begin aan duidelijk. Fantastisch gemotiveerde bezoekers (1422 totaal!) en vooral de grote steun van Ineke Radstaat (De Vlinderstichting) en Narda Blanken (Stichting Natuurkampeerterein) hebben uiteindelijk de Nachtvlinderestafette gemaakt tot de grootste promotionele nachtvlinderactie ooit.

Locaties en data

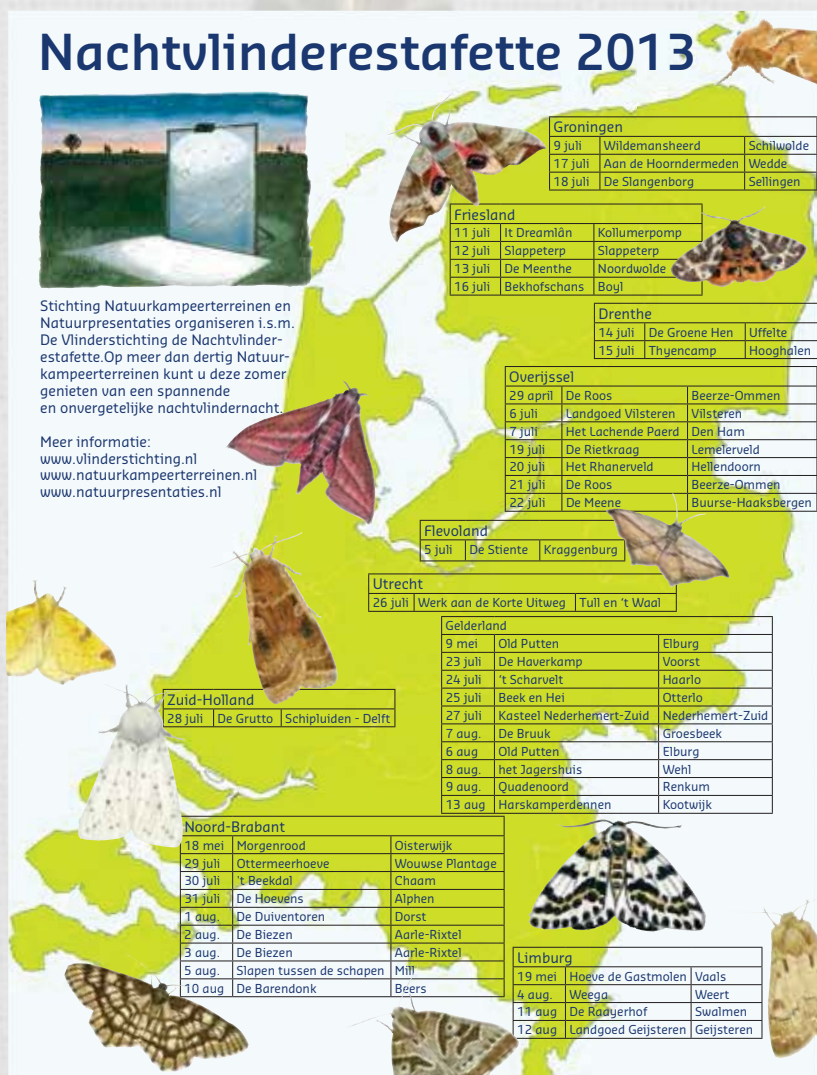
Door de massale aanmelding lukte het om tussen Wad en Vaalserberg een mooie selectie uit laag en hoog Nederland aan te bieden. Omdat in 2012 al bleek dat er veel belangstelling was om meerdere locaties te bezoeken, werd er ook voor gekozen om de spreiding in de tijd te vergroten. Deelnemende natuurkampeertereinen kregen de vrije keus om te kiezen uit data tussen april en augustus. Uiteindelijk zou het voorjaar 2013 erg koud uitvallen en was de 'oogst' op de vier voorjaarslocaties (Beerse, Elburg, Oisterwijk en Vaals) erg mager. Alleen op natuurkampeerterein De Gastmolen, op de wang van de Vaalserberg, wilde de temperatuur net boven de vijftien graden uitkomen en dat was dan ook meteen zichtbaar in de aantallen vlinders. Gelukkig was de zomer veel beter en was het

Nachtvlinderestafette 2013

Stichting Natuurkampeertereinen en Natuurpresentaties organiseren i.s.m. De Vlinderstichting de Nachtvlinderestafette. Op meer dan dertig Natuurkampeertereinen kunt u deze zomer genieten van een spannende en onvergetelijke nachtvlindernacht.

Meer informatie:
www.vlinderstichting.nl
www.natuurkampeertereinen.nl
www.natuurpresentaties.nl

Denneppijlstaart (*Sphinx pinastri*)

Berken-orvlinder (*Tetheella fluctuosa*).

Oranje o-vlinder (*Pyrrhia umbra*)

Tweekleurige tandvlinder (*Eucodonta bicoloria*).

Er werden maar liefst 406 soorten genoteerd tijdens de 42 nachten op de 39 locaties.

bijna overal heerlijk om in het gras te liggen wachten tot de vlinders aan kwamen wieden.

Topper was een vlinderaarster uit Assen: zij scoorde met zeven bezochte locaties het hoogst.

Bezoekers

Met een gemiddelde van 34 bezoekers per avond leek het voor één presentator goed te doen. Maar er waren geregeld ook uitschieters naar 50 of zelfs 60 gasten voor en rond het laken. De kinderen in een halve boog het dichtst bij, de ouderen in meerdere rijen er omheen. Dan wordt het pas boeiend. Links geef je een haarbos door en als het potje op de rechtervleugel aangekomen is, blijkt er een witgeklepte spanneruil in te zitten volgens het publiek. Beginnende vlinderaars kijken goed, maar namen doorgeven blijkt toch best lastig. En als er dan ook nog een prachtige wapendrager, ligusterpijlstaart of drukke rietvink landt, wordt het helemaal een gekrioel van enthousiaste lieden. Voor de presentator rest dan niets anders dan zich maar vast te klemmen aan het laken en te hopen dat de lamp het overleeft.

Dit keer is ook onderzocht waar al die honderden natuurbezoekers vandaan kwamen. Als verwacht was het merendeel campinggast, maar de digitale agenda's van de Stichting Natuurkampeerterrainen en De Vlinderstichting hadden hun werk goed gedaan: er waren ook veel deelnemers van buitenaf. Leden van lokale vlinder- en natuurwerkgroepen waren ook altijd present. Sommigen pakten zelfs de motor om in het holst van de nacht van Uffelte naar Deventer te rijden.

Waarnemingen

Nachtvlinders introduceren bij een breed publiek en soortenlijsten bijhouden gaat niet echt samen. Niet alleen worden minder opvallende micro's gemist, maar op drukke momenten lukt ook het schrijven niet meer. Concreet betekent dit dat het aantal van 406 genoteerde soorten tijdens 42 nachten en op 39 locaties ver overtroffen wordt door het werkelijke aantal. Toplocatie was dit jaar natuurkampeerterrain De Meene (Buurse, 22 juli). Een gevarieerd terrein met naaldbos, wat verspreide loofbomen en open weiden. Met 112 soorten werd het aantal van De Hoorndermeden (Wedde, 101) gepasseerd. Het kleinste aantal soorten werd, als verwacht, tijdens de extreem koude voorjaarsnachten gezien. Rond het vriespunt in Beerze op 29 april, maar toch nog 7 soorten. En, heel opvallend, ook bij de afsluiting van de Nachtvlinderestafette was het bar koud; 13 soorten waagden zich toch nog buiten de beschuttende struiken.

Meest waargenomen soort was, net als in 2012, de haarbos (*Ochropleura plecta*) met 30 locaties. Wel opvallend was dat de vlinder zowel begin mei als half augustus niet gezien werd. Daarna volgden allerlei soorten als huismoeder (*Noctua pronuba*, 27 locaties), donkere marmeruil (*Deltote pygarga*, 26) en peper-

Lezing voorafgaand aan het nachtvlinders.

en-zoutvlinder (*Biston betularia*) / blauwooggrasmot (*Agriphila straminella*, beide 25). Iedereen vraagt altijd naar de meest bijzondere vlinder. Was dat nu de tweestreepgrasuil (*Mythimna turca*) die als zuidelijke soort voor het eerst de Overijsselse Reest bereikte op Landgoed Vilsteren? Of was het de tweekleurige tandvlinder (*Leucodonta bicoloria*) op dezelfde plek? De witvlekbosrankspanner (*Melanthia procellata*) in Vaals? De brummelspanner (*Mesoleuca albicillata*) in Buurse? Of toch die drie paddenstoeluiltjes (*Parascotia fuliginaria*) in Boyl, Sellingen en Nederhemert-Zuid? De complete soortenlijst van alle 39 locaties is te groot voor dit artikel. U kunt hem vinden rechts op de startpagina van www.nachtvlindersnacht.nl.

Mooiste vlinder

In 2012 was het publiek unaniem van mening dat groot avondrood (*Deilephila elpenor*) de mooiste vlinder was. In 2013 was de keus veel groter. Geen 189 maar 406 soorten macro- en micronachtvinders om uit te kiezen! De kleintjes vielen al snel af hoewel de bonte brandnetelroller (*Anania hortulata*) hoge ogen gooidde.

Ligusterpijlstaarten (*Sphinx ligustri*) werden maar twee keer gezien. Groot avondrood was veel algemener dan het jaar ervoor maar redde het ook niet. Uiteindelijk ging de titel naar de wapendrager (*Pheosia tremula*). De motivatie hiervoor was wel te verwachten: de vlinder ziet er bijna bizar uit met zijn vorm als een afgebroken berkentak en, nog belangrijker, is bijna altijd handtam. Kinderen, volwassenen en zelfs de tweede presentator (Ineke) hadden er groot plezier in om met een vlinder op de vinger te zitten. Diep in de ogen kijkend, op zoek naar contact met dit vreemde wezen.

Slot

Feitelijk zitten er nog zoveel witte vlekken in onze kennis van nachtvinders dat bijna elke waarneming nieuwe kennis oplevert. Voor het nachtvlinderbestand Noctua zijn 2297 nieuwe waarnemingen aangeleverd. Witte vlekken op de verspreidingskaarten werden gevuld maar ook vliegtijden bijgesteld. Veel vroege soorten verschenen veel later en bleven langer doorvliegen dan zou mogen volgens de handboeken. Een voorjaarsspanner (*Apocheima hispidaria*) die op 29 april nog vloog in Beerze en de lindepilstaart (*Mimas tiliae*) die in juli nog gezien werd (Wedde) zijn maar enkele voorbeelden.

Terugkijkend kan gezegd worden dat de Nachtvlinderestafette 2013 voor alle partijen een groot succes was. Opgezet voor gasten en bezoekers van natuurkampeerterreinen die letterlijk honderden vlinders voorgeschoteld kregen. Uitgevoerd door De Vlinderstichting en de Stichting Natuurkampeerterreinen die met alle promotie opnieuw, en zeker verdiend, in de schijnwerpers stonden. En voor de zeer gewaardeerde subsidiegevers gaf de investering een zichtbaar resultaat. Een topevenement waar natuurbeleving en nachtvinders centraal stonden.

Dennenpijlstaart op de hand van Vlinderstichtingmedewerkster Ineke Radstaat.

Kees Boele is als ZZZP-er eigenaar van de bedrijven Natuurpresentaties en Hamba Kahle Natuurreizen. Daarnaast is hij mede-coördinator van de Vlinderwerkgroep Groningen en schrijver van onder andere blogs over nachtvinders (zie hiervoor www.nachtvlindersnacht.nl).

Nederlandse naam voor nieuwe uil

Op 25 juli deed Piet Schuttelaar een bijzondere waarneming. In zijn tuin in het Zuid-Limburgse Stein was een voor hem onbekende vlinder op het licht afgekomen. De vlinder, een uil, werd voorgelegd op het forum van waarneming.nl. Daar werd het diertje al snel herkend als *Polyphaenis sericata*, een soort die nog niet eerder was waargenomen in Nederland.

Polyphaenis sericata komt voor in grote delen van Zuid- en Oost-Europa. De dichtstbijzijnde gebieden waar de soort voorkomt zijn Noord-Frankrijk en de Duitse deelstaat Rheinland-Pfalz. De vliegtijd van de vlinder is van juni tot augustus en de soort overwintert in het rupsenstadium.

Nederlandse naam

Een nieuwe soort voor de Nederlandse fauna is niet iets wat vaak voorkomt, zeker niet onder de macronachtvlinders. Mede omdat de vlinder ook in België nog niet is waargenomen, had hij tot 2012 geen Nederlandse naam. In 2012 heeft het Belgische Natuurpunt, in samenwerking met De Vlinderstichting en de Werkgroep Vlinderfaunistiek, een lijst opgesteld met Nederlandse namen voor nachtvlinders die mogelijk in de nabije toekomst in Nederland en België zouden kunnen opduiken. Op deze lijst stond ook *Polyphaenis sericata*. Als Nederlandse naam werd groene geelvleugeluil gekozen, vanwege het uiterlijk van de vlinder en zijn gelijkenis en verwantschap met de geelvleugeluil (*Thalpophila matura*).

Geografische aanduiding of waardplant

Ontdekker Piet Schuttelaar wilde de door hem ontdekte soort steinder prachtuil noemen, naar de vindplaats. Maar deze geografische verwijzing kon niet doorgaan, omdat de Nederlandse naam was al was gekozen vóór de eerste waarneming in Nederland.

In Groot-Brittannië komt de groene geelvleugeluil voor op een aantal Kanaaleilanden. De vlinder was daar tot aan het eind van de negentiende eeuw te vinden en werd daarna bijna een eeuw niet meer waargenomen. In 1986 werd hij herontdekt op het eiland Guernsey en kreeg hierna de Engelse naam Guernsey underwing. Het gebruik van vindplaats in de naamgeving kan echter de nodige verwarring met zich meebrengen: de verspreiding van soorten is immers aan verandering onderhevig.

Een veelgebruikte manier om een vlinder een bepaalde naam te geven is te kijken naar de waardplant.

Groene geelvleugeluil.

In Duitsland en de Alpenlanden is daarom gekozen voor de naam Bunte Ligustereule (bonte ligusteruil). Liguster is inderdaad één van de waardplanten van de soort. En hoewel deze plant in sommige literatuur wordt genoemd als voornaamste waardplant, worden ook andere planten vermeld. Zo heeft de Britse website UKmoths het over kamperfoelie en eik en wordt liguster niet eens genoemd als waardplant. Elders wordt onder andere nog melding gemaakt van kornoelje en sleedoorn. De Fransen hebben ervoor gekozen om kamperfoelie in de naam te gebruiken: la Noctuelle du camérisier (nachtvlinder van de kamperfoelie). Kortom: het gebruik van een waardplant in de naam ligt daarom niet voor de hand.

Groene geelvleugeluil?

In Nederland gaat de soort dus vanaf nu door het leven als groene geelvleugeluil. Dat ook dit niet de ideale naam is, blijkt als je verschillende afbeeldingen van de soort op internet bekijkt: de meeste exemplaren hebben namelijk een licht oranje achtervleugel. Laten we hopen dat de soort vaker wordt gezien en zich gaat vestigen in ons land. Want dan zal de naam vanzelf wennen.

Tekst:
Maarten Immerzeel
redactie Vlinders

Vlinderonderzoek in Zuidoost-Servië

NatureInfo organiseert in Oost-Europa veldstudiekampen waar ervaren West-Europese natuurkenners lokale deskundigen meehelpen om de flora en fauna te inventariseren. In juni 2013 ben ik met Arthur van Dijk en Milan Djuric afgereisd naar het zuidoosten van Servië om de vlinderpopulaties van enkele afgelegen gebieden in kaart te brengen. Naast dagvlinders werden ook nachtvlinders die op ons pad kwamen genoteerd. Hieronder volgt een impressie van onze negen dagen durende verkenningstocht door dit onbekende natuurrijke Balkanland.

Tekst: Joep Steur De afstand van de luchthaven van Belgrado naar Besna Kobilica, onze eerste standplaats, is groot en daarom wordt er onderweg even gestopt om onze benen te strekken middels een korte 'vlinderbreak'. Het gestruin langs de wegberm levert geen spectaculaire soorten op behalve de volwassen rupsen van de zuidelijke pijpbloemvlinder die zich verstopt lijken te hebben tussen de pijpbloemplanten. Helaas heeft deze prachtige staartloze grote page zijn vliegperiode al achter de rug.

Besna Kobilica en omgeving

35 kilometer oostelijk van de stad Vranje ligt de berg Besna Kobilica met 1922 meter als hoogste punt. Maar liefst negen maanden per jaar schijnt er sneeuw te liggen! Om bij het bergchalet van Besna Kobilica te geraken, dienen eerst heel wat bochten genomen te worden. De berghellingen zijn volop begroeid met robinia's die juist in deze periode erg opvallen vanwege de

witte bloemen. Erg blij hoeft men niet te zijn met deze boom, want het is een zeer dominante exoot die zich bovendien snel uitbreidt. Ons chalet is mooi gelegen in de zuivere berglucht en van alle basisbehoeften voorzien. Naast de noodzakelijke sanitaire voorzieningen en slaapplekken is er zelfs een kok.. Twee olijke viervoeters die bij het gebouw horen 'bewaken' het erf. Na een heerlijke overnachting gaan we de omgeving met glooiende bloemenweiden en beboste hellingen verkennen. Het weer op onze eerste onderzoeksdag valt behoorlijk tegen. Overdag wordt het slechts 10°C, niet echt een gunstig vlinderweertje! Gelukkig is er weinig wind en blijft het overwegend droog. Dit weertype vereist een andere strategie: we dienen vooral te speuren naar rupsen en schuilende vlinders, want alleen tijdens de spaarzame zonnige momenten wil er ook nog wat vliegen.

We vinden de rups van de bonte beer en purperbeer en veel rupsen van de toortsparemoervlinder. Vijftien verschillende dagvlinders krijgen we uiteindelijk nog te zien waaronder zwarte apollovlinder, zilvervlek en akkerparemoervlinder.

De stiptijmmot en het sneeuwvlekje zijn overdag actieve microvlinders die zich vlak boven of tussen de vegetatie ophouden. *Actinotia radiosia*, nauw verwant aan onze gevlamde uil, trotseert de kou op zoek naar nectar. Hij is niet de enige bikkelaar hier want 's morgens vroeg, wanneer het nóg frisser is, zitten bij de buitenlamp van ons onderkomen allerlei nachtvlinders, waaronder gevlekte silene-uil, gestreepte bromspanner, peper-en-zoutvlinder en *Watsonarctia deserta*. De laatste is een spinneruil die het nog zonder Nederlandse naam moet doen. Niet alle vlinders zijn dus koukleumen zoals sommige mensen misschien wel denken.

De volgende dag gaan we de berg af en wordt het qua temperatuur en zonneschijn een stuk aangenamer. Dit is vanzelfsprekend ook gunstiger voor het aantal vlindersoorten. We verkennen de omgeving van de plaatsjes Kriva Feja, Davidovac, Šaprance en Sveta Petka. De bloemrijke ruigten, mooie wegbermen, droge berghellingen en groene rivieroeveren die we 'controleren', leveren interessante soorten op als kleine sleedoornpage, oostelijk saffier- blauwtje, kroonkruidblauwtje, blauwe ijsvogelvlinder, steppeparemoervlinder en grote schaduwzandoog. Een eileggende kolibrievlinder is een leuke toevalstreffer. Het zijn slechts enkele voorbeelden uit het uitgebreide assortiment vlinders dat hier in de omgeving van de Macedonische grens vertoeft.

Besna Kobilica naar Kamenica

Met al onze bagage vetrekken we richting Kamenica

Joep Steur

Kleine sleedoornpage.

(33 km noordelijk van Dimitrovgrad en 5 km van Bulgarije) waar onze tweede accommodatie zich bevindt. Het staat buiten kijf dat onderweg weer regelmatig vlinderstops worden ingelast. De mooiste halte van vandaag is die bij Boljare waar het water van de Vlasina-rivier groenbeboste heuvels weerspiegelt. De vochtminnende vegetatie is weelderig en de vlinderfauna bestaat vooral uit liefhebbers van bosranden en braamstruwelen: bruine eikenpage, boomblauwtje, groot dikkopje, bont zandoogje, gehakkelde aurelia, braamparelmoervlinder en kleine ijsvogelvlinder. Een nachtpauwoog zit bewegingsloos in de buurt van het kabbelende water. De grote wilgen langs de rivier dienen als uitkijkpost voor kleine weerschijnvlinders en vanaf de brug kunnen we ze zien vliegen. Voor onze camera's zijn ze helaas onbereikbaar.

Het gehuchtje Kamenica telt slechts zestien inwoners en ligt midden in de natuur. We logeren in de Ivanovboerderij, een authentiek Servisch stulpje waar we lokale specialiteiten voorgeschoteld krijgen en de zwaluwen vrij in en uit kunnen vliegen. Tweemaal per dag paradeert langs onze verblijfplaats een kudde schapen onder begeleiding van een scheper en zijn hond. Hier ervaren we ook de traditionele gastvrijheid van de Serviërs als we uitgenodigd worden voor een feest waar de tafels vol staan met allerlei zelfgemaakte lekkernijen en drank. Dit alles wordt genuttigd onder luid gezang van Servische liederen.

Gornji Krivodol en Senokos, twee hoogtepunten bij Dimitrovgrad

Jonge Servische vlinderaars hebben hun tenten in 'onze' tuin opgezet. De jongste van de groep is ongeveer 15 jaar oud en bezit al een geweldige kennis over de dagvlinders van zijn land. Inclusief alle wetenschappelijke namen, want de meeste Servische vlindernamen zijn pas recentelijk bedacht. De enkele pruimenpages (een voor mij niet alledaagse soort) die zich op de pruimenboompjes in de tuin bevinden, worden een voor een door hem gevangen en vakkundig in papillotten gestopt. Het zal de populatie geen schade toebrengen maar ikzelf hou het toch maar liever bij

Joep Steur

Mozaïekdikkopje.

fotograferen.

Het bijzondere bergmassief Gornji Krivodol (Boljev Dol) is zeer vlinderrijk en bestaat uit grillige rotsformaties, kruidenrijke weides en bergstroompjes. In korte tijd vinden we hier bijna 50 dagvlindersoorten met als hoogtepunten vetkruidblauwtje, balkan bruin blauwtje, turkoois blauwtje, balkanvuurvlinder, turks hooibeestje en het zeer zeldzame mozaïekdikkopje dat in Europa maar een zeer beperkt verspreidingsgebied heeft. Het unieke gebied geniet internationale faam en wordt bezocht door vooraanstaande buitenlandse entomologen. We ontmoeten dan ook twee Britse vlinderexperts die gespecialiseerd zijn in parelmoervlinderrupsen van het geslacht *Melitaea*. Enkele rupsen zijn al in potjes beland. In cultuurhistorisch opzicht zijn de eeuwenoude stenen kruisen van belang die hier en op enkele andere plekken in Zuid-Servië te vinden zijn. De andere plek die we vandaag 'doen' is Senokos, eveneens een bergachtig gebied dat qua vlinderrijkdom en landschappelijke schoonheid niet veel onderdoet voor het eerder bezochte Gornji Krivodol. Ook hier geldt: waar veel vlinders vliegen, vliegt ook de tijd! Weer aangekomen in Kamenica laat een grote ijsvogelvlinder zich nog enkele seconden zien op het wegdek. Een mooie afsluiting van een vlinderrijke dag.

Ponor, in vuur en vlam

De volgende dag is het hoofddoel het bezoeken van de kleine populatie blauwe vuurvlinders hoog in de bergen van de Stara Planina. Deze soort werd een paar jaar geleden voor het eerst ontdekt bij Ponor, vlakbij het dorpje Dojkinci. Daarmee was niet alleen Servië een nieuwe dagvlindersoort rijker, maar tegelijk ook de hele Balkan! De blauwe vuurvlinder is een kwetsbare soort in Europa met een nogal verbrokkeld areaal. In Servië is de vlinder een overblijfsel uit het boreale tijdperk die zich al die tijd (onopgemerkt) heeft weten te handhaven op een koele berg. Op een eiland als het ware midden in een warmere omgeving.

Uitgerekend op deze belangrijke onderzoeksdag wil het weer niet zo meewerken en laten donkere wolken